

Kryszewski, Włodzimierz

Sprawozdanie z plenarnego posiedzenia Komitetu Historii Nauki PAN

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 5/1, 141-144

1960

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SPRAWOZDANIE Z PLENARNEGO POSIEDZENIA KOMITETU
HISTORII NAUKI PAN

W dniu 15. IV. 1959 r. odbyło się w Warszawie plenarne posiedzenie Komitetu Historii Nauki, zwołane celem przedyskutowania 2 referatów przygotowanych na Międzynarodowy Kongres Historii Nauki w Barcelonie, a mianowicie: referatu prof. B. Suchodolskiego *Historia nauki a problem jedności i wielorakości myślenia naukowego* oraz referatu prof. P. Rybickiego *O stanowisku socjologicznym w ogólnej historii nauki*.

Referat wygłoszony przez prof. B. Suchodolskiego w nieco rozszerzonej wersji umieszczony jest oddzielnie (patrz s. 3 i n. niniejszego numeru). Referat wygłoszony przez prof. P. Rybickiego podajemy w streszczeniu poniżej.

Punktem wyjścia rozważań referenta było stwierdzenie, że w większości prowadzonych dotąd badań nad nauką nie ma bliższej łączności pomiędzy historią nauki a socjologią nauki. Znaczna część prac z zakresu historii nauki nie uwzględnia socjologicznego punktu widzenia, bądź uwzględnia go w znikomej mierze. Natomiast socjologia nauki jako część składowa szerzej pojętej socjologii wiedzy kładła główny nacisk na problematykę typu filozoficznego, raczej luźno związaną z materiałem dostarczonym przez historię nauki. Wobec tego powstaje problem: w jaki sposób można by wprowadzić socjologiczny punkt widzenia do badań z zakresu historii nauki? Rozwiązania tego problemu — zdaniem referenta — nie należy szukać w bezpośrednim przenoszeniu do historii nauki teoretycznych koncepcji dotychczasowej socjologii wiedzy. Koncepcje te są bowiem w niejednym punkcie sporne, a związana z nimi problematyka jest zbyt abstrakcyjna i nie zawsze jasna. Dlatego też referent przychyliła się do poglądu, że łatwiej jest wprowadzić socjologiczny punkt widzenia do historii nauki, wychodząc z pewnych względnie prostych ujęć socjologii ogólnej. Przez pryzmat tych ujęć działalność naukowa przedstawia się jako pewien specjalny rodzaj działalności, uprawiany przez nieliczne stosunkowo jednostki i stosunkowo niewielkie grupy społeczne. Z tą działalnością wiąże się kilka typowych zagadnień socjologicznych, które referent chciałby wskazać i poddać pod dyskusję.

1. *Zagadnienie warunków społecznych powstania i wyodrębnienia działalności naukowej.* Problem ten był dostrzegany i niejednokrotnie poruszany w historii nauki i w pokrewnych dziedzinach przy omawianiu genezy filozofii i nauki greckiej; niemniej trudno poczytywać go za całkowicie wyjaśnione. Ze stanowiska socjologicznego zagadnieniem istotnym jest nie treść wczesnych teorii filozoficznych i naukowych, lecz fakt wyłonienia się i wyodrębnienia specyficznej sfery działalności, jaką było uprawianie filozofii i nauki. Zachodzi przy tym pytanie, w jakiej mierze fakt ten był uwarunkowany przez specyficzne właściwości społeczne i polityczne świata greckiego. Rzecz jasna, że problem warunków społecznych w procesie powstawania nauki jako osobnej sfery działalności ludzkiej, nie ogranicza się wyłącznie do starożytnej Grecji.

2. *Zagadnienie ludzi nauki.* Opracowania z zakresu historii nauk często nie zawierają charakterystyki społecznej ludzi nauki lub podają tylko ułamkowe jej rysy. Tam, gdzie charakterystyka taka występuje, sprowadza się ją

do trzech punktów: pochodzenia społecznego ludzi uprawiających nauki, ich przynależności społeczno-klasowej, ich społecznej pozycji. Poza tymi punktami należy w ogólnej historii nauki podkreślić ważność, jaką ma proces stopniowej profesjonalizacji działalności naukowej, tj. tworzenia z tej działalności osobnego zawodu. Interesujące jest w szczególności zagadnienie, w jakiej mierze profesjonalizacja działalności naukowej wpływa na ilościowy i jakościowy rozwój nauki.

3. *Zagadnienie form organizacyjnych nauki.* W opracowaniach z zakresu ogólnej historii nauki znajdujemy zawsze jakieś wiadomości o organizacji nauki w różnych krajach i okresach czasu; jednakże rzadko znajdujemy dokładniejszy opis historycznych form, w jakich organizowane było życie naukowe, i ich przemian, jeszcze zaś rzadziej spotyka się próbę wykazania wpływu tych form organizacyjnych na rozwój nauki. Z socjologicznego punktu widzenia zachodzi tu przede wszystkim potrzeba rozróżniania dwu form organizacyjnych, które odegrały wielką rolę w dziejach nauki: stowarzyszenia i instytucji społecznej. Obie te formy organizacji nauki występują już w świecie starożytnym. Dla dziejów nauki nowożytnej mają szczególne znaczenie badania nad uniwersytetami, uwzględniające ich dwoisty charakter jako stowarzyszeń (korporacji) i jako instytucji społecznych. Jednym z ważnych zagadnień jest wpływ instytucjonalizacji uniwersytetów na rozwój nauki w różnych środowiskach.

4. *Zagadnienie zależności nauki od grup społecznych nadrzędnych.* Z instytucjonalizacją łączy się problem zależności ludzi nauki i uprawy nauk od wielkich, nadrzędnych grup społecznych. W historii nauki podnoszono niejednokrotnie restryktywną rolę takich grup w stosunku do nauki. Uwydatnienia wymaga niemniej rola pozytywna tych grup, wyrażająca się w pobudzaniu i popieraniu czy to nauki w ogóle, czy przynajmniej określonych jej kierunków.

5. *Zagadnienie funkcji społecznej nauki.* Ostatnim zagadnieniem, które — z socjologicznego punktu widzenia — występuje w historycznym ujmowaniu działalności naukowej jest społeczna funkcja tej działalności. Badania historyczno-naukowe nie mogą przy tym stosować takiego rozumienia funkcji nauki, jakie urabia się na podstawie doświadczeń ostatniego okresu i współczesnych o niej mniemań. Zagadnienie to w historii nauki sprowadza się do dwu spraw: funkcji przypisywanej uprawianiu nauk w poszczególnych okresach dziejowych i funkcji każdorazowo rzeczywiście spełnianej przez działalność naukową.

W związku z tym warto także podkreślić ważność socjologicznego punktu widzenia wobec problemu, jakim jest rozwój nauk technicznych. Współcześni ekonomiści, socjologowie i filozofowie kultury dyskutują wpływ nauk technicznych i rozrosłej dzięki ich osiągnięciom sfery techniki na życie gospodarcze i społeczne, a także na osobowość człowieka. Istnieje jednak i druga strona problemu: mianowicie uwarunkowanie rozwoju problematyki technicznej i wzrostu badań technicznych przez czynniki należące do sfery gospodarki i organizacji społecznej. Otóż tę stronę problemu wyjaśnia i może wyjaśniać tylko historia nauki, wówczas gdy bada rozwój nauk technicznych jako proces historyczny i poza tym, co należy immanentnie do samej sfery nauki, wydobywa ekonomiczne, społeczne i polityczne czynniki tego procesu.

W zakończeniu swego referatu prof. Rybicki podkreślił, że wprowadzenie socjologicznego punktu widzenia do historii nauki nie oznacza bynajmniej zastąpienia badań historycznych nad nauką „abstrakcyjnymi socjologizowaniami”, lecz wręcz odwrotnie pomaga badać działalność naukową w całej jej konkretności, w jej wszechstronnych związkach ze środowiskiem społecznym, z którego wyrasta i któremu tak czy inaczej służy.

*

Wokół wygłoszonych referatów rozwinęła się dość szeroka dyskusja, w której udział wzięli: prof. prof. Cząstka, Jaczewski, Olszewski, Serejski, Skolimowski, dr Szyfman, mgr Kraszewski, mgr Kryszewski. Skoncentrowali oni swoje wypowiedzi głównie na kilku ogólnych problemach teorii i historii nauki, a mianowicie:

1) jak należy rozumieć pojęcie „nauki” i „myślenia naukowego” idąc za intencjami referentów,

2) czy istnieją wspólne właściwości formalne dla różnych typów myślenia naukowego, które je różnią od wszelkich poza naukowych form aktywności intelektualnej człowieka,

3) zakładając, że takie właściwości istnieją, czy stanowią one dostateczną podstawę do wyodrębnienia typów wyróżnionych przez prof. B. Suchodolskiego od innych typów myślenia, np. myślenia technicznego, artystycznego itd.,

4) czy typologia myślenia naukowego zaproponowana przez prof. Suchodolskiego ma charakter typologii wyczerpującej oraz jaki jest wzajemny stosunek różnych typów myślenia naukowego, zarysowanych w tej typologii.

Ad 1) Mówiąc o „nauce” w trakcie dyskusji omawiano ją w trzech aspektach: a) w aspekcie ludzi tworzących naukę, b) w aspekcie czynności (sposobów budowania nauki, dochodzenia do twierdzeń naukowych i ich uzasadniania), c) w aspekcie nauki jako gotowego wytworu czyli spełniającego pewne szczególne warunki systemu wiedzy. Zajmując się „myśleniem naukowym” dyskutanci podkreślili, że nie rozumieją tego terminu w sensie psychologicznym, lecz używają go dla oznaczenia pewnego określonego sposobu uzasadniania względnie dochodzenia do twierdzeń.

Ad 2) Z tym podejściem wiązały się próby znalezienia ogólnych kryteriów pozwalających wyróżnić myślenie naukowe spośród innych form aktywności intelektualnej. Wymieniano kilka różnych kryteriów: ścisłość, formalno-logiczną poprawność, dążenie do prawdy, uznawanie za naukowe tylko takich twierdzeń, które są odpowiednio uzasadnione i których wartość poznawcza może podlegać kontroli. Z drugiej strony podkreślano, że historyk nauki napotyka na poważne trudności kiedy chce ustalić w sposób jednoznaczny zakres zjawisk obejmowanych mianem nauki, oraz że kryteria naukowości zmieniały się zarówno w aspekcie historycznym jak i przy porównawczym ujęciu różnych dyscyplin. Tym niemniej jednak wskazywano na pewną tendencję do postępującej integracji nauki w zakresie kryteriów naukowości. Tej tendencji towarzyszy inna — do dyferencjacji myślenia naukowego na różne typy i obie się niejako uzupełniają. W ramach ogólnych kryteriów naukowości mających raczej formalny charakter, myślenie naukowe wykazuje coraz to dalej idącą dyferencjację, związaną z różnorodnością rzeczywistości badanej

przez naukę. W tej różnorodności większość dyskutantów szukała uzasadnienia dla tezy o konieczności zajęcia pluralistycznego stanowiska w badaniach z zakresu historii nauki, zawartej w referacie prof. B. Suchodolskiego.

Ad 3) Zagadnieniu temu poświęcono znaczną część uwag i wskazywano, że niezwykle trudną rzeczą jest ustalenie granicy pomiędzy wiedzą nastawioną na cele praktyczne, a wyspecjalizowaną działalnością nastawioną przede wszystkim na cele poznawcze. Szczególnie wyraźnie występuje to na przykładzie stosunku wzajemnego „myślenia pragmatycznego” i „myślenia technicznego”. Jeden i drugi typ myślenia ma podobne cele i różni się zazwyczaj jedynie stopniem teoretycznej refleksji. Innym przykładem, o którym wspomniano w związku z trudnościami rozgraniczenia myślenia naukowego i pozanaukowego był typ myślenia normatywnego i wartościującego na terenie niektórych nauk humanistycznych.

Ad 4) Ze wspomnianych trudności wyrosły podejmowane przez niektórych dyskutantów próby wprowadzenia pewnych korektur do typologii zaproponowanej przez prof. B. Suchodolskiego w jego referacie. Usiłowano wyróżnić w obrębie myślenia naukowego myślenie „czyste”, teoretyczne — nastawione wyłącznie na cele poznawcze i zaliczyć do niego myślenie formalne, myślenie nomotetyczne i myślenie idiograficzne oraz myślenie eksperymentalne. Od tej grupy odróżniono myślenie pragmatyczne (technologiczne) nastawione na dobór adekwatnych środków do określonych celów oraz myślenie normatywne, ustalające określone cele. Próba ta spotkała się z polemiką ze strony innych dyskutantów.

W związku z referatem prof. P. Rybickiego poruszano zagadnienie wpływu profesjonalizacji działalności naukowej na rozwój nauki, zagadnienie socjologicznych aspektów bazy technicznej nauki oraz problem związku między postępem nauki a popularyzacją wiedzy.

Włodzimierz Kryszewski

SESJA NAUKOWA KU CZCI LUDWIKA KRZYWICKIEGO

W dniach 16—17 października 1959 r. odbyła się w Warszawie i w Płocku sesja naukowa ku czci Ludwika Krzywickiego. Inicjatywa uczczenia przypadającej w tym roku setnej rocznicy urodzin Krzywickiego zrodziła się już w listopadzie 1958 r. w mieście dzieciństwa i lat szkolnych Krzywickiego — Płocku, na posiedzeniu Komitetu Wykonawczego Zjazdu Wychowanków Gimnazjum i Liceum im. Stanisława Małachowskiego i Towarzystwa Naukowego Płockiego. W grudniu 1958 r. na zebraniu Instytutu Gospodarstwa Społecznego w Warszawie podjęto także uchwałę o zorganizowaniu sesji naukowej ku czci Ludwika Krzywickiego. Zgodnie z życzeniem wnioskodawców, Polska Akademia Nauk postanowiła zająć się wspólnie z inicjatorami przygotowaniem sesji. W tym celu powołano w marcu 1959 r. Komitet Organizacyjny pod przewodnictwem prof. Bogdana Suchodolskiego i zlecono wykonanie prac przygotowawczych Zakładowi Historii Nauki i Techniki.